

JONAS BALČIUS

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

ANTANO MACEINOS PEDAGOGINĖS ETIKOS FILOSOFINIAI PAGRINDAI

The Philosophical Basis of the Pedagogical Ethic by Antanas Maceina

SUMMARY

The article deals with the written heritage of Antanas Maceina (1908–1987), discussing and analyzing the views of this Lithuanian thinker related to the basic philosophical issues of the pedagogical ethic, formulated in his study *National Upbringing*. The study was based on his doctoral dissertation and was published as a separate book. It raises significant pedagogical issues in the national upbringing of the younger generation, as well as discussing the philosophical and ethical grounds for personal and civic formation.

The article emphasizes and elucidates the relevance of this work by Maceina, its usefulness to the Lithuanian pedagogical and philosophical ethic, and the conceptual grounds of the problem. According to the author, Maceina continued the work of his teacher, S. Šalkauskis, forming a significant basis for an entirely new scientific direction in the pedagogy of upbringing. Certain ideas by the philosopher regarding the individual, the nation, national consciousness, the ethical nature of the national culture, and the purposes and tasks of its spread receive critical evaluation.

Antano Maceinos filosofinio palikimo visapusiška apžvalga vargu ar įmanoma plačiau neaptarus ir neįvertinus jo pedagoginių pažiūrų, kurių plėtojimui mąstytojas yra skyręs visą savo dvasinę energiją, kūrybinį atsidavimą. Tai reiškia, jog A. Maceina tiesiog neįsivaizdavo filosofijos be pedagogikos ir pedagogikos be filosofijos. Tokiam jo

nusiteikimui intelektualinį pasaulėžiūrinį pagrindą yra suteikusi pati filosofija, tikriausiai – filosofijos istorija, kuri, anot mąstytojo, jau nuo Platono laikų valdingai ir vienareikšmiškai kaip tik tuo ir užsiimanti.

Ir iš tikrųjų: būtent Platonas, o ką jau kalbėti apie jo mokytoją Sokratą, pedagoginiam visuomenės, o ypač jaunuome-

RAKTAŽODŽIAI: individas, dorovė, tauta, nacija, valstybė, kultūra, religija, ugdymas.

KEY WORDS: the individual, morals, nationality, nation, state, culture, religion, upbringing.

nės, švietimui ir ugdymui yra skyręs visą savo dėmesį. Tai susiję ne tik su atskirais Platono dialogais, bet ir su pagrindiniu šio mąstytojo veikalu – *Valstybė*. Čia Platonas, negailėdamas nei dvasinių jėgų, nei laiko, visą savo dėmesį sutelkia būtent į šį pagrindinį tikslą – būsimosios idealios visuomenės ir valstybės piliečių ugdymą.

A. Maceinos užsibrėžtasis tikslas, be abejo, nėra adekvatus platoniskajam, tačiau jis taip pat yra orientuotas į filosofų idealizmą. Tai kyla iš tų uždavinių, tikslų ir aplinkybių, su kuriomis tarpukario laikų Lietuva susidūrė jau nuo pat pirmųjų savo nepriklausomo egzistavimo dienų. Šis tikslas tiek S. Šalkauskio, tiek A. Maceinos ne kartą buvo įvardintas kaip lietuvių *tautinio ir dorovinio identiteto ieškojimas*, atsispindėjęs, pavyzdžiui, kad ir S. Šalkauskio koncepcijoje apie Rytų ir Vakarų intelektualinės, dorovinės sintezės reikalingumą Lietuvai.

Vadinasi, apibendrinami, ką ir kaip A. Maceina suvokia ir traktuoja kaip *pedagogikos filosofiją*, netruksime pamatyti, jog savo problematika ir turiniu tai kuo glaudžiausiai susiję su *asmenybės doroviniu, pasaulėžiūriniu ugdymu per kryptingą vaizdinių, principų, įsitikinimų formavimą*. O tai neįmanoma be aiškesnio, konceptualesnio savęs kaip asmenybės, egzistuojančios ir bręstančios tautoje, valstybėje suvokimo, kuris, kaip žinoma, biologinės žmogaus prigimties nėra sąlygotas ir iš jos nekyla.

Dar sudėtingiau, anot A. Maceinos, asmenybės ugdymo procese esą tai, jog filosofinis ir pasaulėžiūrinis tarpiniai niekaip neišivaizduojami ir neįmanomi

be aiškaus supratimo, kas yra *tauta* ir kas yra *tėvynė*. Intuityvaus suvokimo, „prigimtinio žinojimo“, kuris kiekvienam iš mūsų esąs būdingas, filosofo nuomone, čia nepakanka. Tauta ir tėvynė, nulemdama žmogiškąjį asmens buvimą ir turėdama, pasak W. H. Riehlis, „matą, kuriuo ji matuoja uolumą, talentą ir pasisekimą“, skverbiasi į visas kultūros sritis ir jose visose palieka savo pėdsakų, nes „tautos dvasia trykšta iš josios darbo supratimo ir josios darbo praktikos“. Maža to. „Visa kultūra yra gimusi „po tautos ženklų“ (4, p. 83).

Dėl minėtų, kaip ir dėl daugelio ne mažiau svarbių kitų priežasčių, asmenybės „*ugdymas*, būdamas integralinė kultūros dalis ir dar labiau negu kas kita susisiekdamas su tautos gelmėmis, savaime patiria tautinės individualybės įtaką. *Ugdymas visados yra tautiškas*, vadinasi, kyląs iš tautos dvasios ir atitinkąs tautos esmę. Graikų *kalokagathia*, romiečių *virtus et pietas*, prancūzų *gentil homme* yra ne kas kita, kaip šių tautų charakterio apraiškos. Ugdymą apsprendžia ne tik pasaulėžiūra, ne tik vietos sąlygos ar laiko reikalai, bet ir *tautybė*, kaip savotiška sutelktinė būseną ir veiksmas“ (4, p. 83).

Taigi, kaip matome, A. Maceina šiuo savo užsimojimu iš tikrųjų nedaug kuo ir nusileidžia Platonui, kadangi, kaip paaiškėja, ir pati Tėvynės sąvoka yra kuo glaudžiausiai susijusi ir su teritorija, ir su klimatu, ir su tautos verslais, amatais bei tautos istorija. Visa tai problemos, iš kurių kiekviena reikalinga teorinio pagrindimo. Ir A. Maceina jį pateikia.

Pirmiausia filosofas pažymi, jog „nėra ir nebuvo istorijoje tautos, kuri nebūtų palikusi tautinių žymių savo sukurtose ugdymo sistemose“ (4, p. 83–84). Maža to, A. Maceinos giliu įsitikinimu, ugdymas visada buvęs *tautiškas*. Tik ne visada jis buvo *tautinis*. Skirtumas tarp šių dviejų lietuvių kalbos žodžių ir sąvokų – esminis ir kaip tik todėl ir sudaro A. Maceinos filosofavimo konceptualinį pagrindą: tautiškumas, anot mąstytojo, visada esąs susijęs, pavyzdžiui, su gimtąja kalba, kuria kalbama tautoje, šeimoje ir t. t., o tautinis auklėjimas – jau ne vien tik su kalba, bet ir su vertybiniu, doroviniu individo apsisprendimu būti ir priklausyti tai, o ne kuriai nors kitai tautai. Visa tai, pavyzdžiui, sunkiai darosi įmanoma tautai neturint savojo valstybingumo. Dėl tos pačios priežasties, pasak A. Maceinos, ilgus amžius tautiškose ugdymo sistemose kaip tik ir buvo stokojama būtent šio pastarojo elemento – *tautinio ugdymo*. „Kol tauta nesudarė atskiro vieneto gyvenime ir kol tautinė individualybė nesudarė atskiros srities sąmonėje, nors ontologiškai abu šiedu sąmonės elementai ir buvo, tol, supranta ma, negalėjo būti ir tautinio auklėjimo. *Tautų išsiskyrimas iš žmonijos ir tautinės sąmonės atbudimas yra būtinos tautinio auklėjimo prielaidos*“

Dėl tos pačios priežasties, kas yra tautinis ugdymas, nežinojo nei senovės tautos, nei viduramžiai. „Senovėje buvo auklėjama kastai (Rytų auklėjimas) arba valstybei (graikų ir rymiečių auklėjimas). Viduriniaisiais amžiais buvo auklėjama *draugijai* (cechui, korporacijai) ir *Bažnyčiai*.“

Vadinasi, tautinis ugdymas yra visiškai naujas dalykas – kuo glaudžiausiai susijęs su tautų ir tautinių valstybių formavimosi laikotarpiu. „Sąmoningas tautinis auklėjimas prasidėjo tik tai *romantikos* metu. Romantika nebuvo vien tik literatūros srovė. Romantika buvo savotiška gyvenimo filosofija, kurioje vyravo *istorijos, bendruomenės ir religijos* idėjos. Būdamas protestas prieš apšvietą ir prieš perdėtą proto teigimą, ji ypatingai pabrėžė tautą bei tėvynę ir josios reikšmę žmogaus gyvenimui. ... Tautos sąvoka dabar tapo ne tik *Artbegriff*, bet ir *Wertbegriff*, vadinasi, ne tik rūšies, bet ir vertybės sąvoka. Tai buvo naujas dalykas, padėjęs pamatus tautiniam auklėjimui, nes ugdyti galima tik tai, kas vertinga“ (4, p. 85). Pripažindamas, jog „vertybės sąvoka glūdi pačioje ugdymo esmėje“, A. Maceina pripažįsta ir ugdymo, kaip tam tikros – pedagoginės – žmonių veiklos ypatingumą, vertybiškumą.

Tapdamas vertybe, ugdymas kaip procesas tampa ir vertybių teorijos sudedamąja dalimi, o ši pastaroji glaudžiai susyja su kultūros filosofija. Taip pedagogika, kaip ugdymo proceso praktika, tampa analogiška kultūros, vertybių teorijai, vadinasi, tampa įmanoma ir pati *ugdymo filosofija*.

Pabrėždamas, jog apie *tautinio ugdymo* idėjų svarbą pirmasis prabilęs J. G. Fichte, kuris 1807–1808 m. žiemą prancūzų apgultame Berlyne pasakęs keliolika pedagoginio pobūdžio kalbų, sulaukusiu didžiulio atgarsio visoje Vokietijoje, A. Maceina primena, jog vėliau šių kalbų pagrindu J.G. Fichte's išleista atskira knyga *Kalbos į vokiečių tautą* aktuali ir mūsų laikais (1).

Ir iš tikrųjų J. G. Fichte ne tiktai vienas pirmųjų pabrėžė *tautinio ugdymo* svarbą, bet ir pačią tautą įvardijo kaip kitų tautų atžvilgiu atskirą *kolektyvinį* individą. Dėsninga šiuo konkrečiu atveju ir tai, jog prie vokiečių tautos nacionalinio sąmonėjimo lopšio stovėjo didysis vokiečių filosofas J. G. Fichte, o prie lietuvių tautos sąmoningumo ugdymo lopšio mes atrandame ir S. Šalkauskį, ir A. Maceiną. Įdomu tai, jog abiem atvejais šių tautų formavimosi, jų *tautinio ugdymo* problemos tarsi pačios šių tautų istorijos buvo patikėtos žymiausiems šių tautų mąstytojams.

Taigi ką iš tikrųjų reiškia, ar gali reikšti, toks tautinis ugdymas? Kokiais pedagoginiais principais jis gali ir turi būti grindžiamas, kokiomis idėjomis motyvuojamas, kokios idėjos ir vertybės į patį šį tautinio ugdymo procesą turi būti dedamos?

Atkreipdamas dėmesį į tai, kad po J. G. Fichte's buvo daug kitų tautinio ugdymo Vokietijoje teoretikų, A. Maceina gana realistiškai ir netgi kritiškai vertina ir patį šį procesą, pavyzdžiui, begalinę romantikų žavėjimąsi tauta, jų apeliacijas į tautą kaip į „šventenybę“, kurią nuo kažko reikia ginti, saugoti, puoselėti ir t. t., pabrėždamas, jog „romantiškąją tautos teigimą greitai užstelbė valstybės išigalėjimas. Jau antroje XIX a. pusėje politinis momentas žymiai persvėrė tautinį momentą. Didžiosios valstybės, jausdamos savo galybę, visai nepaisė mažų tautų ir kiekviena norėjo dalyvauti jų pasidalijime“ (4, p. 86).

Taip į tarpvalstybinę Europos, o vėliau ir pasaulio kraštų politinę praktiką įsiveržė nacionalizmas, atvedęs pasaulį

prie dar vienos, lig tol taip plačiai neišbandytos tarptautinio susipriešinimo, neapykantos, karų ir masinių žudynių epochos. Taip tautos pradėjusios, anot A. Maceinos, mąstyti ir veikti „anttautinėje srityje“.

Viena iš staiga pasikeitusios orientacijos – nuo tautiškumo prie valstybingumo ugdymo – priežasčių A. Maceina laiko socialistinį sąjūdį, kuris, jo nuomone, „brovėsi į ugdymą ir kosmopolitiniu savo pobūdžiu“, dar labiau naikindamas tautinius šio proceso bruožus, kadangi tikrasis tautiškumas buvęs vis dar kažkaip susijęs su „laisvomis demokratinėmis idėjomis“. Šį procesą dar labiau sustiprinusi prancūzų pralaimėtoji karinio konflikto su tuometine Prūsija kampanija.

Tautiškumo ugdymo sąjūdis, pasak A. Maceinos, užsibaigia kartu su Pirmuoju pasauliniu karu bei jo politiniais padariniais. „Du savotiški tautiniai sąjūdžiai charakterizuoja šį laikotarpį: *italų fašizmas* ir *vokiečių nacionalizmas*“ (4, p. 87).

Pastarąjį laikotarpį, kuris, kaip žinoma, sutampa su XX a. ketvirtuoju dešimtmečiu, A. Maceina ypač išgyveno kaip labai konkrečią tarptautinę politinę situaciją, t. y. kaip realiją, kurios galimi konkretūs padariniai kasdien vis labiau buvo jaučiami. Būdamas dar palyginti jauno amžiaus, filosofas vis dėlto negalėjo nemąstyti ir nematyti, kuo ir kaip šis tiesiog akyse tvinkstantis skaudulys, šis būsimas karinis kataklizmas gali atsiliiepti Lietuvai.

„Fašizmas, kaip ir absoliutizmas, savo galybę remia stipria valstybe. Bet absoliutinė valstybė žymiai skiriasi nuo fa-

šistinės valstybės. Absolutizmo valstybė buvo iš esmės tarptautinė, fašizmo valstybė iš esmės yra tautinė. Absolutizmo valstybė buvo primesta tautai iš viršaus, fašizme ji auga iš vidaus“ (4, p. 87). Šiam reikalui, anot A. Maceinos, „reikėjo tautą pažadinti, įkvėpti jai didybės troškimą, prikelti pamirštas josios tradicijas, žodžiu, reikėjo veikdyti tautos genijų“ (4, p. 87).

Remdamasis G. Gentile, kitais fašizmo teoretikais, A. Maceina taip pat pritaria minčiai, jog pirmasis fašizmo uždavinyss esąs „tautinio individo pažadinimas“. „Bet pažadinti individą galima tik jį auklėjant. Štai kodėl fašizmas iš esmės yra surištas su ugdymu. Jau nuo 1922 m. visoje Italijoje palaipsniui buvo vykdoma švietimo reforma. Įgyvendinta pagal Gentile's projektą, ji labai centralizuoja ugdomąjį darbą, bet sykiu labai pabrėžia tautinį jojo pobūdį. ... Tautiniai dalykai, kaip gimtoji kalba, tautosaka, kraštotyra, fašistinėje mokykloje užima labai daug vietos. Net pati Švietimo Ministerija buvo pavadinta *Tautinio Auklėjimo Ministerija*“ (4, p. 87).

Vadinasi, ar iš to galime daryti išvadą, kad fašistinė valstybė – tai tautinė valstybė? Anaiptol. Tautiškumo, tautinio ugdymo vėjus, iš kurio daromas politinis ir ideologinis tautiškumo fetišas, kuris tiek fašistinėje (Italija) tiek nacionalsocialistinėje (Vokietija) valstybėje tampa šių valstybių vadovų nuolatinio rūpesčiu, iš tikrųjų yra nukreiptas prieš šias tautas ir valstybes, o dar labiau – prieš visas jų kaimynes, tiek dideles, tiek ir mažas, kadangi tai iš tikrųjų yra ne tautinio, o pasaulinio viešpatavimo

ideologija. Tauta yra ideologinio liaupsinimo objektas tik todėl, kad ir italų fašistams, ir vokiečių nacionalsocialistams ar rusų bolševikams juk reikia nuo ko nors pradėti, o kadangi, kaip sako lietuvių liaudies patarlė, savi marškiniai visada arčiau kūno, tai ir pradedama būtent nuo tų tautų, kurios jau yra tapusios minėtųjų sąjūdžių aukomis, šlovinimo. „Nacionalsocializmas šiuo atžvilgiu yra ištikimas fašizmo sekėjas“ (ten pat, p. 88).

Nors tiek italų fašizmas, tiek ir vokiečių nacionalsocializmas A. Maceinos laikais dar tebebuvo „naujovė“, leidusi vien abstrakčiai spėlioti, kur ši ideologija ir ja grindžiama praktika pagaliau nuves, tačiau A. Maceina tiek prieš fašizmą, tiek ir prieš nacionalsocializmą jau yra aiškiai priešiški nusistatę. Ir štai dėl ko: „Nevertinsime čia nei fašizmo, nei nacionalsocializmo. ... tik pasakysime, kad tautinis mūsų laikų sąjūdis, viena vertus, yra protestas prieš XIX ir XX šimtmečių liberalizmą ir racionalizmą, kita vertus, – romantikos idėjų išvystymas ir atgaivinimas. Liberalizmas gyvenimo centru buvo padaręs *individą*. Tautinis sąjūdis vietoj jo stato bendruomenę – pirmiausia *tautą*. Racionalizmas pasitikėjo ir vertino tik žmogaus protą, tautinis sąjūdis kelia aikštėn tą neregimą, bet ryškiai jaučiamą vieno žmogaus ryšį su kitu, tąją tarpasmeninę ne tik jausmų, bet ir norų ir idėjų difuziją. Liberalistinė ir racionalistinė pedagogika buvo ištraukusi individą iš bendruomenės ir jį patį suatominusi. Tautinis sąjūdis jį vėl gražina į organišką ryšį su žmonėmis ir į jį žiūri kaip į *visumą*

(Ganzheits) ne tik pačiame savyje, bet ir santykiuose su bendruomene. Žmogus dabar yra suvokiamas *kaip narys*. Šitasai žmogaus pobūdis apsprendžia ir tautinio auklėjimo esmę“ (4, p. 88–89).

Vadinasi, nors palyginti ir korektiškai, tačiau itin atsargiai vertindamas abi šias totalitarines ideologijas, A. Maceina pasirodo esąs ne tik ištikimas savo mokytojo S. Šalkausio pedagoginių idėjų sekėjas ir puoselėtojas, bet ir išvalgus politikas. Jam nesusuka galvos faktiškai begalinės naujojo – totalitaristinio – šių dviejų Europos valstybių pedagoginio ir politinio sąjūdžio galimybės; priešingai, A. Maceina lieka ištikimas *kriekščioniškajam* tautiškumo pedagogikoje supratimui, jį propaguoja ir jam atstovauja. Tai reiškia, jog A. Maceinai, kaip pedagogui ir kaip savo garsiojo mokytojo S. Šalkausio *kriekščioniškojo humanizmo* idėjų tęsėjui bei propaguotojui, lieka tik viena: *pripažinti individo tautiškumą kaip dorovinę vertybę, tačiau atmesti jį kaip absoliučią vertybę palyginti su visomis kitomis pasaulio tautomis, o ypač – jų laisve ir nepriklausomybe*.

Tiesa, A. Maceina gerai supranta, kad tautinio ugdymo „objektas niekadoms nėra žmogus *in abstracto*, vadinasi, grynasis žmogiškumas be konkrečių būsenų ir veiksmų. Ugdymas renkasi realų žmogų su visomis jo būsenomis ir stengiasi jį prirengti visoms gyvenimo sritims. Pilnutinis ugdymas yra pilnutinis žmogiškojo asmens išvystymas ir pilnutinis jo prirengimas pilnutiniam gyvenimui. Tikrasis ugdymas visados yra *visuotinis*. Bet jis niekadoms negali būti bendras. Gali būti bendroji *pedagogika*, kuri

teoriškai varsto bendrąsias ugdymo problemas, bet negali būti bendrojo ugdymo, kuris *praktiškai* šias problemas realizuotų ugdydamas gyvus žmones. Ugdymas, *kaip menas ir kaip praktika*, būtinai išsisklaido pagal konkrečias žmogaus būsenas ir pagal konkrečias gyvenimo *sritis*“ (4, p. 89). Ką tai reiškia?

Į šį klausimą A. Maceina atsako taip: „Kai suaugusioji karta išvysto *šeimyninius* kūdikio nusiteikimus ir rengia jį šeimos gyvenimui, ji dirba *šeimyninio auklėjimo darbu*. Kai ji išvysto *visuomeninius* jaunuolio polinkius ir rengia jį visuomenės gyvenimui, ji dirba *visuomeninio auklėjimo srityje*. Kai vyrui yra išugdomas vyriškumas, moteriai – moteriškumas ir kai *lytys* yra rengiamos specifikiems jų uždaviniams, turime *lyčių auklėjimą*. Kai galop žmogui išugdoma *tautinė* jo būseną, arba *tautinė individualybė*, ir kai jis rengiamas specifiskam tautos gyvenimui, šiuo atveju gauname *tautinį auklėjimą*“ (4, p. 89).

Taigi jaunos asmenybės ugdymą A. Maceina suvokias kaip gana ilgą, sudėtingą, diferencijuotą ir atsakingą procesą, kupiną įvairiausių galimų komplikacijų, nukrypimų nuo normos ar su tuo susijusių nepageidaujamų padarinių. Ugdymas šeimoje, arba, A. Maceinos terminais „šeiminis auklėjimas“, apibrėžiamas ir įvardijamas kaip pats pirmasis etapas ilgo ir sudėtingo proceso, kurį mąstytojas galiausiai susieja tiek su tautinės, tiek ir su pedagoginės filosofijos sąvokomis. Taip yra dėl to, kad „tautinė individualybė yra tautinio auklėjimo objektas. Ji apsprendžia žmogaus tautinę būseną, ji suartina individą su

savais tautiečiais, ji palenkia jį tautos gyvenimui, ją tad tautinis auklėjimas ir renkasi kaip specifinę savo veikimui sritį. Bet tautinė individualybė neturi buvimo pati savyje. Ji negali būti atskirta nuo žmogaus, nes yra konkreti jo būseną ir veiksena. Tautinė individualybė, kaip matėme, gali egzistuoti tik individe. Individas ją palaiko, apreiškia ir savo ruožtu esti jos apsprendžiamas. Tautinė individualybė padaro žmogų tautiniu individu“ (4, p. 90).

Vadinasi, iš to, kas čia pasakyta, kykla išvada, jog *individo tautiškumas niekaip nėra susijęs nei su jo kūnu, nei su dvasia – gimdamas, pavyzdžiui, lietuvių šeimoje kūdikis pirmiausia priklauso savo tėvams ir tik po to jų jau gali būti mokomas gimtosios savo tėvų ir prosenių kalbos, o dar vėliau – ir viso to, ką čia filosofas įvardija kaip tautinę kultūrą, – dainų, pasakų, padavimų, papročių, tautos istorijos ir t. t.*

Pratęsdami šią A. Maceinos mintį ir remdamiesi šiandieniniam pasauliui žinomais faktais, galime patvirtinti, jog patekęs, pavyzdžiui, ne į lietuvių, o į Afrikos bušmenų šeimą, savo kilme nors ir būdamas lietuvių tėvų pagimdytas, toks vaikas vis dėlto augs pagal tos tautos tradicijas ir papročius – išmoks bušmenų kalbos ir, žinoma, nieko nežinodamas apie tikruosius savo tėvus, taps tikru šios tautos atstovu. Vadinasi, ir pati tautiškumo, tautinio ugdymo specifika pasireiškia būtent tuo, kad ji kuria žmogų kaip tautietį tik tautinėje aplinkoje. Jeigu dėl kurių nors priežasčių atsitinka taip, jog vaikas yra užauginamas džunglių žvėrių, jis ir tampa tos žvėrių gaujos nariu.

Vadinasi, kad žmogus kaip *biologinis individas* taptų *tautiniu individu*, jis turi gyventi ir būti sąmoningai, tikslingai tautiškai ugdomas, nes tik toks „žmogus kaip tautinis individas yra tikrasis tautinio auklėjimo objektas“ (4, p. 90).

Čia A. Maceina kaip tik ir pabando nubrėžti ribą tarp to, ką šiame be galo sudėtingame individo tautinio ugdymo procese gali šeima, ir ką gali, pavyzdžiui, mokykla, visuomenė.

Dėl to, anot A. Maceinos, tautinė individualybė žmoguje yra tik tautinio auklėjimo medžiaga, nes tautinis auklėjimas „iš esmės yra ne kas kita, kaip *kultūrinė prigimto tautos išsivystymo tąsa*“ (4, p. 90).

Maža to. Kultūrinis žmogaus veikimas, anot A. Maceinos, ir esąs „sąmoningas prigimties kėlimas į aukštesnį buvimo laipsnį“ (4, p. 91).

Čia A. Maceinos mokytojo S. Šalkausio pažiūrų įtaka jaunajam mąstytojui darosi perdėm akivaizdi, kadangi, kaip ir jo mokytojas, A. Maceina taip pat laikosi įsitikinimo, jog prigimtis tesanti tik medžiagiška kultūros atrama, o pati kultūra „yra prigimties pakilninimas ir keitimas pagal idėją“ (4, p. 91)

„Prigimties pakilninimas ir keitimas pagal idėją“ kaip tik ir yra tai, kas sudaro maceiniškosios pedagoginės etikos ir filosofijos pagrindą. „Todėl kaip apskritai ugdymas (kultūra) prasideda iš vaiko (prigimtis), kas šiandien visų pripažįstama ir kas sudaro gražiausią naujosios pedagogikos laimėjimą, taip ir tautinis auklėjimas prasideda iš tautos. Jisai atsiremia į „pirmykštį tautos gyvenimą ir jo sąjūdžius, nes iš jo ir tiktai iš jo jis gali laimėti savo turinį ir jėgą, pa-

skatinimą ir ritmą“, kartoja A. Maceina, remdamasis H. Weinstocko mintimi, nes „Didieji tautinio auklėjimo uždaviniai yra apsprendžiami ir individualizuojami *tautinės tikrovės*“ (4, p. 91).

Tai taip pat reiškia, jog ir sąmoningas žmogaus dalyvavimas gamtiniame tautos išsivystyme negalys būti ignoruojamas ar iškreipiamas. „Iš svetimųjų galima mokytis, bet jų negalima mėgdžioti. Individualizacijos principas tautiniam auklėjimui yra tiek pat reikšmingas, kiek ir apskritai ugdymui. Tautinė tikrovė padeda tautiniam auklėjimui pamatus ir jį individualizuoja pagal tautos prigimtį“ (4, p. 91). Pabrėždamas, jog *tautinis auklėjimas* nėra vien tik *tautos* ugdymas, bet ir ugdymas *tautai*, filosofas kaip pamatinę vertybę iškelia *tautinį idealą*, kuris, jo manymu, yra ir šio ugdymo tikslas, giliausioji jo prasmė bei paskirtis. Tautiniam idealui, kaip labai konkrečiai socialinio gyvenimo akivaizdybei, veikimo ir gyvenimo kryptį nurodo ir pagrindžia būtent *tautinė tikrovė*. Ji ir yra tai, kas „duoda tautiniam auklėjimui materialinę atramą ir *jį palaiiko*“ (4, p. 91). Taip yra dėl to, kad tautinė tikrovė, anot A. Maceinos, visada yra tautos istorinės ir socialinės egzistencijos konkreti akimirka, laikotarpis, kuris ir iškelia konkrečius uždavinius ir tikslus kaip siekinius to laikotarpio asmenybėms. „Jis nurodo ugdomajam veikimui tikslą ir uždavinius, jis apsprendžia jo eigą ir veiksmus. Tautos prigimtis ne visados išsivysto ta linkme, kuria turėtų išsivystyti. Įvairūs pašalio veiksniai dažnai jai kliudo ir net ją iškreipia. Pvz., jei tauta į savo individualybę įsileidžia per

daug svetimų pradų, jei josios istorinis likimas ją priverčia turėti artimų santykių tik su vienu kaimynu, josios evoliucija darosi tuomet nenormali. Tautinis idealas nurodo šituos iškrypimus ir skatina tautinio auklėjimo veikėjus juos atitiesti. Tautinis auklėjimas šiuo atžvilgiu tampa nuolatiniu tautinės tikrovės lyginimu su tautiniu idealu ir pirmosios taisymsu pagal antrojo nurodymus. Tautinė tikrovė yra keičiama pagal tautinį idealą“ (4, p. 92).

Nekyla abejonių, jog pastarieji A. Maceinos teiginiai apie tariamai kažkokį išankstinį, nežinia kuo ir kaip pagrindžiamą ar – juo labiau – įrodomą „tautinį idealą“ bei istoriškai „pasitaikančius „tautinio idealo“ iškraipymų „taisytojus“ yra bene patys nepagrįščiausi ir bene labiausiai susiję su platoniskais vaizdiniais apie idealią valstybę, specialų „ugdytojų“ luomą. Tai rodo, jog ir pati ši A. Maceinos filosofinės pedagogikos sistema nėra be trūkumų – ir pirmiausia todėl, jog pasaulyje nėra tautų, kurios neturėtų savo „istorinių kaimynų“ ir kad šie nedarytų joms didesnės ar mažesnės kultūrinės, socialinės, dorovinės įtakos. Maža to. Iš tikrųjų nėra ir negali būti jokios išankstinės, pavyzdžiui, „prigimtinės“ priklausomybės tarp individo ir tautos, apie ką nuolat kalba A. Maceina. Antai tokie A. Maceinos teiginiai kaip „žmogus taip pat iš prigimties turi vienos ar kitos tautybės elementų“ (4, p. 93) bei į juos panašūs tik patvirtina, jog šiam mąstytojui iš tikrųjų buvęs nesvetimas tiek *platoniskasis*, tiek ir apskritai *krikščioniškasis* (augustiniškasis) *predescionizmas* – filosofinis idealizmas, pasak kurio, kiekvienas

iš mūsų į šį pasaulį tarsi ir iš anksto ateiname su tam tikru „tikslu“, pavyzdžiui, Aukščiausiosios Būtybės mums paskirtu, kad jo siektume ir jį įgyvendintume. Dėl to tautinis auklėjimas tik „padeda prigimčiai išskleisti tautines užuomazgas, jas subrandinti ir sukristalizuoti pastovia lytimi. Tautiniai žmogaus prigimties pradai savaimingai stengiasi išskleisti glūdinčią juose tautinę lytį, kuri apspręstų žmogų tautine būseną“ (4, p. 93).

Vadovaudamiesi tokia A. Maceinos nuostata ir, be abejo, žinodami tai, ko šis filosofas, rašydamas šią knygą, deją, dar negalėjo žinoti, galėtume tarti, jog ir Hitleris, ir Stalinas gimė ir užaugo tik tam, kad įgyvendintų jų tautinės prigimties skirtuosius tikslus – sukeltų Antrąjį pasaulinį karą, sunaikintų dešimtis milijonų žmonių gyvybes, naikintų ir pavergtų ištisas tautas, tarp jų ir lietuvius, ir t. t.

Tiesa, A. Maceina vis dėlto mano, jog „būdami *prigimties* padarai, jie neįvykdo šito uždavinio pilnutinai ir todėl patys vieni nepasiekia išvidinio savo tikslo – pilnutinės tautybės. Jiems pagalbon kaip tik ir ateina tautinis auklėjimas. Jis atsiremia į prigimties tautybės užuomazgas, jas pratęsia ir išvysto. *Padėti tad prigimčiai išskleisti individo tautybę ligi reimos ir pastovios lyties kaip tik ir yra vykdyti išvystomąją tautinio auklėjimo funkciją*“ (4, p. 93).

Kadangi A. Maceina pastarąjį savo teiginį išskiria kursyvu, tuo, be abejo, atkreipdamas skaitytojo dėmesį į ypatingą, apibrėžiamąją šio teiginio svarbą, todėl ir mes, jo skaitytojai, manome turį teisę šio teiginio autoriaus paklausti:

kas, kaip ir kokios tautos, būdamos iš prigimties tokios blogos, padėjo šių dviejų, beje, pačių žiauriausių diktatorių ir žmogžudžių žmonijos istorijoje šioms jų prigimties savybėms „pilnutinai“ atsiskleisti? Stalinui – Tbilisio dvasinė seminarija, o Hitleriui – Vienos benamių nakvynės prieglauda? Juk žmogaus charakteris pagrindiniais savo bruožais, jeigu apie tai čia apskritai esama reikalo kalbėti, psichologų tvirtinimu, iš esmės susiformuoja jau iki penkerių šešerių vaiko amžiaus metų. Po to jis jau galės būti tik gludinamas ir šlifuojamas. Dėl tos pačios priežasties šiuolaikinė mokykla jau nedaug ką tegalinti padaryti, gavusi savo prieglobstin vaikus, pavyzdžiui, iš asocialių šeimų ir pan.

Šiuo požiūriu kažkaip darosi netgi nesmagu, pavyzdžiui, kad ir dėl tokių A. Maceinos naivuoliškų teiginių: „Kol tautinė individualybė yra tik prigimtoji užuomazga, kol žmogus neturi ryškios tautinės lyties, tol jo darbai nėra vertingi ir tol tauta nesulaukia didelių mokslininkų, menininkų ir šventųjų. *Išvystomoji funkcija yra pagrindinė tautinio auklėjimo pareiga*“ (4, p. 93). Vadinas, sekančią šia pastarąja A. Maceinos mintimi, tereikia tik prie savaime nepaprastai gražios ir taurios vaiko prigimties „prijungti“ teisingą tautinį auklėjimą, ir kaip rezultato neišvengiamai susilauksime kokios nors mokslo garsenybės, meno genijaus ar netgi šventojo! Autoriaus nuorodos į E. Krieką, E. Sprangerį, kitus autoritetus šiuo konkrečiu atveju vargu ar gali ką nors iš esmės pakeisti ar pagelbėti, kadangi pati ši A. Maceinos kultivuojama asmenybės „prigimti-

nio tautiškumo“ samprata iš principo yra ydinga ir niekaip nesuderinama nei su istorine socialine žmonijos patirtimi, nei su gyvenimo tiesa. O ji tokia, jog žmogus pačia savo prigimtimi, ypač dvasine, dorovine bei intelektualine kokybe, kaip buvo, taip ir yra viena iš didžiausių mūsų socialinės tikrovės paslapčių ir vargu ar kada nors šią didžiąją Sfinkso mįslę mes beįminsime. Vis dėlto tai neturėtų tapti ir didžiąja mūsų pesimizmo šioje ugdymo srityje priežastimi. A. Maceinos koncepcija kaip tik tuo ir yra vertinga, jog jis *bando ne tik šią paslaptį atskleisti, bet ir ją atskleidęs, ekstrapoluoti kaip savo teorinę filosofinės etikos koncepciją*.

Pabrėždamas, jog italų fašistų ir vokiečių nacionalistų taip aukštinamas *Blut und Boden* – kraujo ir (gimtosios) žemės – ryšys yra perdėm vienpusiškas, A. Maceina taip palieka intelektualinės erdvės savitumą, vadinasi, iš tikrųjų ir doresniam, ir humaniškesniam tautiškumo bei pedagoginio darbo apibrėžimui, susiedamas tai ne vien tik su gimtinės žeme ir protėvių krauju, bet ir su tautos, žmonijos kultūra, religija, pažangos bei humanizmo idealais. „Tiesioginis tautinio auklėjimo tikslas glūdi *pilnutiniame žmoniškume, netiesioginis – pilnutiniame gyvenime*“ (4, p. 97). Tai reiškia, jog A. Maceinai, kaip ir jo mokytojai S. Šalkauskiui, buvo be galo svetimas perdėtas tautiškumo šlovinimas, ypač toji tautinio šovinizmo teorija ir praktika, išvirtusi į politinę ir ideologinę isteriją, kurią taip intensyviai pradėjo kultivuoti daugelis Vakarų Europos kraštų, o ypač fašistinė Italija ir nacional-socialistinė Vokietija.

Sprendžiant šias problemas abiem šiems mūsų filosofams kelrode žvaigžde tapo *krikščioniškojo – katalikiškojo žmogaus dorovinio universalizmo programa, grindžiama ne vien žemiškąja, bet ir dangiškąja jo prigimties bei paskirties paslaptimi ir iš jos kylančia žemiškąja tautų ir valstybių tarpusavio santykių logika – jų ideologija ir praktika*. „Krikščionis patriotas, – rašė S. Šalkauskis, – pavyzdžiui, negali abejingai žiūrėti į žemą moralinį tautos stovį ir pataikauti agresyviems ir nedoriams nacionalistų žygiams bet kurioje visuomeninio gyvenimo srityje. *Krikščioniškoji etika reikalauja suderinti patriotinį auklėjimą su doriniu auklėjimu, o šį pastarąjį – su religiniu auklėjimu*“ (6, p. 345).

Todėl A. Maceina, kaip ir S. Šalkauskis, itin daug dėmesio skiria Bažnyčios vaidmeniui bei įtakai tautiniam auklėjimui. „Bažnyčios įtakos tautiniam auklėjimui pagrindas glūdi pačioje religijoje. ... Krikščionybė yra Dievo malonė ir Dievo dovana (*gratia gratis data*). Bet šitoji malonė nusileidžia ir apgaubia realius žmones. Bažnyčios, kaip bendruomenės, nariai yra atskiri asmenys su visomis savo ypatybėmis ir visais savotiškumais. Tuo tarpu pagrindinis krikščionybės mokslo apie malonę dėsnis skelbia, kad *malonė prigimties ne tik neardo, bet dar ją patobulina (gratia non destruit, sed perficit naturam)*. Ji neardo nei bendros žmoniškosios prigimties, nei individualių ypatybių, nei lytinių susitelkimų, nei galop tautiškų savotiškumų“ (4, p. 116). Cituodamas vokiečių teologą K. Adamą, A. Maceina ypač pabrėžia jo mintį, kad „Katalikybės ryšys su gyva tautybe yra tiesioginė išvada to dėsnio, kuriuo katalikų bažny-

čia ir josios teologija charakterizuoja santykius tarp prigimties ir antgamtės: malonė suponuoja prigimtį (*gratia supponit naturam*)”.

Kitaip tariant, aukštai išskeldamas Bažnyčios vaidmenį tautinio ugdymo procese ir netgi jį absoliutindamas, A. Maceina kaip filosofas ir kaip S. Šalkauskio pedagoginių bei pasaulėžiūrinių nuostatų tęsėjas, siekia vieno – *apsaugoti XX a. pirmosios pusės žmogų nuo naujojo nacionalinio barbarizmo, įvardijamo kaip nacionalizmas, protrūkio*. „Auklėjamoji Bažnyčios įtaka apima visą žmogų: kaip žmogų, kaip individą, kaip vyrą arba moterį ir kartu kaip tautietį. Bažnyčia auklėja visą prigimtį, ji turi todėl auklėti ir tautinę individualybę“ (4, p. 116).

Kalbėdamas apie Bažnyčios įtaką vadinamiesiems „nacionaliniams nusi- teikimams“, A. Maceina ypač pabrėžia „antnacionalinį“ jos vaidmenį žmonijos kultūroje ir istorijoje. „Paskutinėje šito veikalo dalyje matysime, – sako A. Maceina, – kad nacionalinis auklėjimas, be kita ko, reikalauja parengti tautą anttautinėms idėjoms spręsti, nes tik tokiu būdu tautinė kultūra yra įjungiamo į vi-

suotinę kultūrą. Čia kaip tik ir pasirodo bažnyčios reikšmė. Religinės idėjos yra labiausiai anttautinės, ir jų išvystymas yra labiausiai reikalingas. Jos kyla iš pačios religijos esmės. Galutinį jų tikrumą apsprendžia neklaidintas Bažnyčios autoritetas. Bet joms išlukštenti, išvystyti ir formuluoti reikia žmoniškosios pagalbos“ (4, p. 119–120). Kitaip tariant, tiek S. Šalkauskio, tiek A. Maceinos propaguojama ir atstovaujama Krikščionių Bažnyčios „anttautiškumo“ idėja grindžiama ir motyvuojama *dieviškąja žmogaus kilmės, jo prigimties idėja*, kurios nei pakeisti, nei tuo labiau nuneigti nepajėgi jokia *nacionalinė idėja*. Iš čia kaip tik ir kyla išvada, jog remiantis Bažnyčios mokymu, Dievo akyse pasaulyje nėra ir negali būti tautų, kurios būtų „aukštesnės“ už kitas pagal rasinius, dvasinius ar kultūrinius požymius. Pirmieji žmonės, iš kurių, pasak šio mokymo, kaip tik ir yra kilusi *visa* šiuolaikinė žmonija, buvo Adomas ir Ieva, ir abu jie į šį pasaulį atėjo kaip Dievo kūriniai, t. y. kaip Jo valios ir galios pasaulyje ir pasauliui liudytojai ir kuriems jame yra skirta ta pati *dorovinė misija*.

Literatūra ir nuorodos

1. J. G. Fichte. *Reden an die deutsche Nation*. – Leipzig: Alfred Kröner Verlag, 1924.
2. J. Kaplinski. *Šis bei tas*. – Vilnius: Regnum fondas, 2001.
3. B. Kuzmickas. Tautinė tapatybė ir savimonė, in Bronius Kuzmickas, Liliana Astra. *Šiuolaikinė lietuvių tautinė savimonė*. – Vilnius: Rosma, 1996.
4. A. Maceina. Tautinis auklėjimas, in *Raštai*. T. 8. – Vilnius: Mintis, 2002.
5. K. Soškus. Lietuvių tautos savitumas: keletas charakterio bruožų, in *Tautinis mentalitetas. Istoriografiniai apmąstymai*. – Vilnius: Mintis, 1989.
6. S. Šalkauskis. Kultūrinio lietuvių tautos apsiginklavimo problema ir katolicizmas, in *Raštai*. T. 4. – Vilnius: Mintis, 1995.
7. S. Šalkauskis. Geopolitinė Lietuvos padėtis ir lietuvių kultūros problema, in *Židinys*, 1938. T. 38. Nr. 5–6.